

SJEĆANJA O. RANDA PARŠIĆA NA JEDANAEST TITOVIH TAMNICA (1)

»Ljudska tijela plutaju u moru...«

Kad sam odlazio na Goli otok pratila me je karakteristika: nepopravljiv. Ako to znači nepopravljiv što se tiče Boga i Hrvatske, onda potpisujem opet i nanovo, i potpisivao bih čitav život: nepopravljiv« - zapisao je u uzničkim sjećanjima dominikanac o. Rando Paršić, koja će uskoro biti objavljena u knjizi »Zabranjeno sjećanje«.

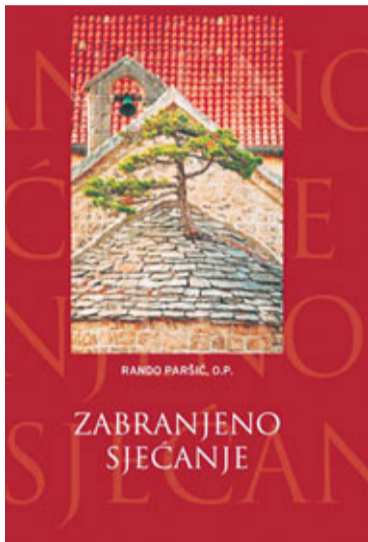
Frano Prcela

— Već sam naslov »Zabranjeno sjećanje« sugerira da je riječ o sadržaju kojega je iznošenje u javnost moglo imati neželjene posljedice za slobodu pripovjedača. Dvostruka je to kazna: s jedne mu se strane nanese nepravda i tjelesna bol, oduzme sloboda i dostojanstvo, a s druge strane strogo mu se zabrani o tome govoriti, odnosno, naredi što treba misliti. Tako funkcioniraju totalitarni režimi i samo na taj način mogli su se održati na vlasti.

Baterijsko svjetlo poslije ponoći

Jedno takvo breme »nosio« je dominikanac Rando Paršić točno 60 godina. Progonstva i višestruka utamničenja trajala su više od jednog desetljeća (1944-1957), a zatočenik sjećanja na proživljeno bio je sve do pred kraj svoga života (I. XI. 1912 - 11. X. 2004). Doduše, vjetar demokratskih promjena 90-ih godina pomeo je formalne zabrane i poslao ih u ropotarnicu prošlosti, međutim, šutnja o. Paršića, kao i mnogih drugih, nije prestala. Njegova očitovanja u javnosti uglavnom su ipak ostala samo na ponekoj riječi, naznaci, slutnji.

Padre Rando, kako su ga svi voljeli zvati, rado je propovijedao, a ništa manje vrijedno je bilježio u ljetopis korčulanskog dominikanskog samostana interna događanja, te nadasve sažimao ključne crkvene i nacionalne događaje - nekoliko tisuća ispisanih stranica. Dakle, riječi su bile itekako sredstvo kojim se obilato koristio, ali opet je bio i na neki način zatočenik s drugima nepodijeljenih, »zabranjenih riječi«. Stoga i danas ostaje pitanje: Zašto je nerado i gotovo jedva nešto govorio o proživljenome u zatvorima (Dubrovnik, Korčula, Trogir, Stara Gradiška, Goli otok...) i drugim progonima? Zasiurno, nije strah bio jedini, a ni glavni razlog. Možda je šutnja o. Paršića, kao i drugih zatočenika u totalitarnim režimima, tako dugo trajala i zbog kolebanja: prije svega, kako proživljeno staviti u riječi, kako će stići riječi do sugovornika, što će slušatelj »učiniti« sa sadržajem izgovorenoga? Odlomiti ponešto od gorkoga kruha zatvorskog vremena znači ponovno biti izručen drugima. Javno se prisjećajući žrtva ne drži govor »u ono vrijeme kad sam ja« nego dijeli život, zapravo otvara ranu, kako osobnu, tako i cijelog naroda. Padre Rando je toga bio i te kako svjestan. Evo ponešto od njegovih zapisanih sjećanja, u 92. godini života, neposredno pred smrt: »Uhićen sam 1. lipnja 1945. noću u ruševinama samostana Svetog Križa, u Gružu. Nekako poslije ponoći bljesne mi baterijsko svjetlo u oči. Pospan, otvorim oči. Vidim dvojicu u vojničkom odijelu. Slijedi zapovijed: 'Ustani. Ideš s nama!' Ne pitam gdje. Opetuje se isti prizor, meni poznat. Ostavljam svoj ručni sat. Vojnik mi kaže da ga mogu nositi. 'Ne, neka je ovdje. Naći će ga moji iz grada kada dođu ujutro reći misu. Ostavit ću im ceduljicu i napisati da me potraže

● Naslovnica knjige »Zabranjeno sjećanje«

kod 'vlasti'. Uputismo se. Postupaju sa mnom pristojno. Bez uvreda i bez prisile. Nisu mi vezali ruke. Hodamo. Pješaćimo. Kamo?»

Zašto sam opet u zatvoru?

»Hodamo na razna mjesta. Čudom se čudim kad u polutami noći ugledam ispred sebe kulu Lovrijenac, a pogotovo se iznenadim da nam se tu pridružilo nekoliko mladih dje-

»Nije li to don Ivo Bjelokosić? Zašto bi on tu bio? Vidjeh da ga izvode iz prostora ispod stepenica. Tu je zatvoren, tu je mučen, tu je spavao, a da se danima nije mogao uspraviti...«

vojaka. Vode ih vojnici. Penjemo se u kulu Lovrijenac. Pogledam bolje i poznam djevojku Nadu, pjevačicu u crkvi Svetog Križa. Najednom prigušeni krik: 'Jao!' Opmenuh potihom Nadu: 'Šuti!' Ali mi ona šapne: 'Ili ne vidite lijevo?' Gledam i ugledam tri, četiri ljudska tijela kako plutaju u moru, maloj uvali ispod Lovrijenca. Tko su? Vjerojatno ih ubiju i bace u more. Udosome u kulu Lovrijenac. Zaokupila me misao zašto nas u noći dovode u osamljenu kulu. Možda će se upravo zbiti s nama ono što smo ugledali u moru. Završiti život u Lovrijencu, a zatim neka nas more nosi. Grozna pomisao, ali sve je moguće.

Vrijeme odmiče. Ostajemo li u kuli? Ipak čujemo: 'Pokret! Idete!' Silazimo uskim stepenicama niz Lovrijenac. Zaustavimo se ispred neke zgrade. Pa to je zatvor 'Karmen'! Kako ne bih znao kada sam tu kao svećenik dolazio misiti u kapeli za zatvorenike. Ključar zatvori vrata. Djevojke uvedu na jedan hodnik, a mene na drugi pa u sobu. Bacih se na pod oznojen i umoran. Da mi je spavati. Najednom osjetih nepodnošljivu žed. Piti, piti! Zovem, ali nitko se ne odziva. Uzalud vičem: 'Vode, vode...!' Ne ostaje mi ništa drugo nego udarati u vrata. Vičem: 'Žedan sam. Vode!' Nitko ne dolazi. Tada pun bijesa započnem udarati šakama i nogama u vrata. Tada se netko pojavi i pita: 'Što je?' 'Žedan sam. Vode, vode!' 'Čekaj, što si navalio?' Otvara vrata. Nosi sić vode. Stavi ga na pod sobe. Navalim. Nisam pio nego loka poput živine. Glavu turih u vodu i pijem i ispijam dok ne klonuh na pod. Tada sam iskusio što sam čuo govoriti kako je lakše snositi glad nego žed.

Prolaze dani, a nitko ne dolazi, niti pita niti ispituje kako bih ipak doznao ili naslutio zašto sam opet u zatvoru. Sigurno nije zbog služenja u Hrvatskom domobranstvu. To su istraživali i nisu našli da bih u nečemu bio krivac ili za nešto odgovoran. Ipak su me jednoga dana izveli na hodnik dok su pregledavali sobu. Ugledah nešto nemoguće. Čovjeka vezanih ruku, pogrbljen skoro do zemlje, ne može dignuti glavu. Preleti mi u mislima da mi je poznat. Nije li to don Ivo Bjelokosić? Zašto bi on tu bio? Vidjeh da ga izvode iz prostora ispod stepenica. Tu je zatvoren, tu je mučen, tu je spavao, a da se danima nije mogao uspraviti... Nitko ne dolazi. Kao da su me svi zaboravili. Samo znam da je u zatvoru 'Karmen' danju i noću sve u pokretu i da često odjekne krik, bolni povik, a zatim vika stražara dok zatvorenika vode u nepoznato. Bolje rečeno, u poznato: u smrt!

Dana 18. lipnja 1945. nakon danjih i noćnih ispitivanja, nakon gladovanja i samicā pristupamo suđenju mi okrivljenici: p. Dominik Barač, gostioničar Pero Mihaljević, Vinko Filičić, dvije djevojke i ja. Glavni optuženi je p. Barač. Predsjednik suda kapetan Krno Mariani, rodom iz Visa. Optužnica uglavnom spominje prezime Barač. Optužen je za pisanje letaka u kojima se pozivalo narod na bojkot proslave sv. Vlaha. Ne samo to, nego mu predbacuju huškanje naroda i podržavanje vođe 'škripara' Petra Bakića. P. Barač ustrajno niječe i pomisao da je on sastavljač i širitelj letaka... Barač nije ni znao za letke, a ipak ga se optužuje. To je bila najteža optužba i o njoj je ovisilo hoće li biti oslobođen ili pak za ostale optužbe bude suđen samo na robiju, ali ne na strijeljanje. Uzalud je tvrdio da je nevinn, nisu mu vjerovali...«

Suđen i kažnjavan bez pismene osude

»Dođem i ja na red. Prozove me imenom i prezimenom. Pita jesam li dosada kažnjavan, suđen? Jesam i kažnjavan i suđen, iako do danas ne znam zašto sam suđen i kažnjavan. Nikakva pismena osuda nije mi uručena. Nevjerojatno, ali istinito. I danas sam na suđenju, a ne znam razlog. Na to sudac Mariani primijeti: 'Niste li vi s Baračem sudjelovali u pisanju i širenju letaka, pisama protiv proslave svetoga Vlaha?' Otvoreno zaniječem da se ijedna riječ ili slovo odnosi na mene. Niti sam znao, niti sam sudjelovao u pisanju letaka, niti ometao proslavu sv. Vlaha.

Nastupio je čas izricanja osude. Svi su prisutni ustali. Čujemo: 'U ime naroda!' Izriču se kazne: okrivljeni Barač osuđuje se na kaznu smrti strijeljanjem, trajan gubitak građanskih prava. Pero Mihaljević na kaznu smrti strijeljanjem, trajan gubitak građanskih prava. Rando Paršić osuđuje se na četiri godine robije i pet godina gubitka građanskih prava. Vinko Filičić osuđuje se na robiju i gubitak građanskih prava. Tako je završila tzv. pravna presuda 'U ime naroda'. Pogledom pratim Barača, uznemiren sam i osobito žalostan. Zavapih u tišini duše: 'Bože, prati njega i nas na ovom križnom putu. Budi volja tvoja.' Vode nas natrag u zatvor 'Karmen'. Da mi je znati gdje je moja robija? Gdje ću robovati? Zar sve ovo do sada nije već robovanje?»

NASTAVLJA SE

KATOLIČKI OBLIKOVATELJI KULTURE

Antun Matasović – »romanopisac svetosti obitelji«

Vladimir Lončarević

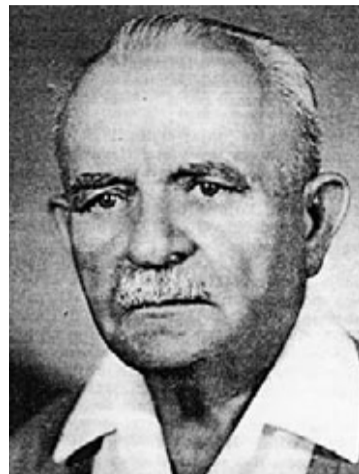
Može se reći da je Antun Matasović pisac koji je nakon Ivana i Josipa Kozarca romanima i pripovijestima ponajviše prodičio Slavoniju u našoj književnosti u prvoj polovici 20. stoljeća.

Rođen je 23. svibnja 1893. u Velikoj Kopanici. Nakon završene gimnazijske izobrazbe u Vinkovcima i Osijeku, polazio je »Merkurom« trgovački tečaj u Slavonskom Brodu, a potom završio Trgovačku akademiju u Osijeku i Visoku eksportnu akademiju 1917. u Beču. Radio je kao učitelj u Prnjavoru, profesor na Sušaku i u Sarajevu, bio je direktor Zadrugne gospodarske banke u Đakovu te od 1926. do 1941. direktor Trgovačke akademije u Čakovcu. Nakon mađarske okupacije Međimurja dolazi u Osijek za profesora na Trgovačkoj akademiji, a zatim službuje u Đakovu i Slavonskom Brodu do umirovljenja 1953. Vrlo aktivan u socijalnom i kulturnom životu Hrvatskog katoličkog pokreta, bio je član Hrvatskog katoličkog seniorata i njegov predsjednik u Đakovu, Hrvatskog orlovskog saveza, Napretka, Hrvatskog radiše, HKD-a sv. Jeronima, Kola hrvatskih književnika, Trećeg reda sv. Franje, Marijine kongregacije... Kratka biografija našla mu se već 1925. u »Znamenitim i zaslužnim Hrvatima«. Umro je 20. svibnja 1986. u Karlovcu, a pokopan je pokraj supruge Terezije (imali su jedanaestero djece!) 22. svibnja u Požegi.

Razdoblje između početaka svjetskih ratova najplodnije je u njegovu književnom stvaralaštvu, iako je ponešto uspio objaviti i nakon 1945. u »Danici«. Premda zaljubljenik u Calderona, Shakespearea i Ibsena i njihov proučavatelj, nije krenuo dramatičarskim putem, nego se posvetio prozi. Književni prvijenac objavio je u »Luči«, da bi potom objavio niz pripovijesti u raznim katoličkim listovima, novinama, časopisima i kalendarima, tim izdašnim vremenima novije hrvatske katoličke književne baštine.

U kritici Matasovićevih prvih dviju knjiga pripovijesti »Susreti« (1919-1920) napisao je dr. Ljubomir Maraković da, »kad uđemo u svijet njegovih novela, stupamo na čisto katoličko tlo«. Riječ je o novelama s motivikom odnosa »čovjek, čovjek i Bog«, kako primjećuje Maraković, odnosno o propitivanju smisla ljudske (bračne) ljubavi. (Zanimljivo je da je ta zbirka izazvala kritičarska neslaganja u katoličkom tisku. Dok su naime Maraković i Grgec u »Hrvatskoj prosvjeti« pohvalili »Susrete«, fra Augustin Čičić u »Našoj misli« i Ilija Jakovljević u »Luči« nepovoljno su ih ocijenili.) God. 1921. izašla su mu pripovijesti »Cvijet pod staklom« i »Dvije duše«, 1926. »Slavončice«, a 1943. izlaze mu tri priče u zajedničkoj zbirci »S đjedovskog praga - pripoviedke iz slavonske Hrvatske«.

Kada je u izdanju HKD-a sv. Jeronima između 1939. i 1942. izašla romaneskna tetralogija »Bartol i Barač«, »Za kruh svagdanji«, »Pred život« i »Crno kraljevstvo«, hrvatska je književnost nakon Kozarčeva »Đuke Begovića« s početka stoljeća

već bila obilježena novim popularnim »seljačkim romanima« »Ognjište« (M. Budak) i »S naših njiva« (S. Košutić). Možda stoga ni do danas tri kraći romani nisu pobudili potrebnu kritičku recepciju, premda je riječ o zrelu pripovjedalaštvu. Zamišljeni, prema svjedočanstvu Matasovićevu, kao sedmokrnižje, pisani su kao spoj obiteljske sage i egzistencijalističkog romana, s temom iz života slavonskoga sela u trima naraštajima prije, tijekom i nakon Prvoga svjetskog rata u selu Povirju. Kroz te romane Matasović je u realističkom tonu prelomio čitavu skalu socijalnih problema, obiteljskih odnosa, političkih pitanja i svjetonazorskih pogleda, pročevo ih vjernim ocrtanjem seljačke svakodnevice i koloritom slavonskoga govora. Središnji lik je neželjeno dijete Đuka koji, za razliku od hedonističkog Kozarčeva imenjaka, postavši svećenik strada kao protagonist tragedije izišle iz težnje da bude pokretač razvoja sela i borac protiv »bijeke kuge«. Književnik dr. Ton Smerdel nazvao je stoga Matasovića »romanopisac svetosti obitelji«.

Osim toga, napisao je desetak igrokaza i manjih drama, priče za djecu, folklorne knjižice »Pisanića« i »Tikvica« te »Slavonske graničarske tikvice«, niz kritika i prikaza, a u rukopisu mu ostade roman o sv. Antunu Padovanskom »Sijač riječi Gospodnje« i neka druga djela. Prevodio je sa španjolskog, katalonskog, danskog i njemačkog jezika, uz ostalo i glasovito Jörgensenovo »Putovanje franjevačkom Italijom«. Valja reći da Matasović nije bio tipičan pučki pisac, kako je dobro uočio još jedan nepravedno zanemareni slavonski književnik Ivo Balentović, premda mu je većina djela izašla u pučkoprosvjetoj svetojeronimskom književnom društvu. Ipak, izvan književnih krugova i kružoka, iako je pisao i za »čitateljšku elitu«, ostade kod tzv. oficijelne kritike »pučki pisac«, sa svim nuzgrednim devalvacijama koje ta etiketa i danas ima.

»Ostavio nam je primjer pravog apostola i uzornog oca obitelji, dosljednog vjernika i hrvatskog rodoljuba«, zaokružio je ocjenu o njegovoj ličnosti u nekrologu Radovan Grgec. God. 1994. izašla mu je knjiga »Izabranih djela« u izdanju vinkovačke »Privlačice«, a iste godine đakovačka knjižnica »U pravi trenutak« tiskala je spomenuto romaneskno četverokrnižje. Nedvojbeno, Matasovićevu pripovjedačko djelo zaslužuje častno mjesto u nekoj budućoj antologiji hrvatske pripovijetke 20. stoljeća. ■

SJEĆANJA O. RANDA PARŠIĆA NA JEDANAEST TITOVIH TAMNICA (2)

Sudac Mariani: »Koštat će vas života!«

Kad sam odlazio na Goli otok, pratila me je karakteristika: nepopravljiv. Ako to znači nepopravljiv što se tiče Boga i Hrvatske, onda potpisujem opet i nanovo, i potpisivao bih čitav život: nepopravljiv« - zapisao je u uzničkim sjećanjima dominikanac o. Rando Paršić, koja će uskoro biti objavljena u knjizi »Zabranjeno sjećanje«.

Frano Prcela

— »Osuđen sam na četiri godine robije. Nikoga nema da me posjeti, da olakša ne samo moj teret nego teret p. Barača. Kakva je ovo bila lakrdija. Treba prisustvovati takvu suđenju da se vidi kako se nepravda naziva pravdom. Gdje će biti moja robija, otkriva naredba da uđem u milicijski auto, 'maricu'. Ulazim i sa mnomo osuđeni gospodin Vinko Filičić, Dubrovčanin. Nakon poduzetog putovanja opažam poznate predjele. Bio je to Split, ali mi skrećemo na periferiju grada, na Bačvice.«

»I ovdje je krevet cementi pod!«

»Vode nas u prizemlje. Hodnikom idemo do sobe u koju nemilo uguraju mene i Vinka Filičića. Ostale razmjestiše u druge sobe. Što sada? Vidim da je i ovdje na Bačvicama krevet cementni pod. Kad bih imao išta čime bih se mogao pokriti! Iako smo stigli umorni, nema spavanja. Čuje se plač, galama i krikovi. Ne samo to nego odjekuju i mukli udarci, jauk i uzdisaji. Raspoznaju se mukli udarci. Zatvorjenici jauču, zazivaju: 'Majko matvo!'

Nadam se da ću barem u mrkloj noći zatvoriti oči i usnuti. Nada se i moj suputnik Vinko. Zaspali smo, ali njega i mene probudi buka kamiona i vika. Da nam je doznati, vidjeti o čemu se radi. Budući da naša podrumka soba ima prozorčić visoko u ravnini s vanjskim dvorištem, nismo mogli vidjeti što se događa. Rekoh Vinku da me pridržite i podigne kako bih vidio što se vani zbiva. Uspio sam uočiti što se događa. Naglo skočih na cementni pod sobe i zavapih: 'Jao! Grozno.' 'Što je?' 'Ne pitaj me dok ne dođem k sebi.' Tek mu tada ispričam što sam vidio, zašto sam se naglo povukao s prozora. U kamion ubacuju vezane ljude, zatvorenike. Opiru se. Upravo ugledam jednoga, uhvatio se za željeznu ogradu. Čvrsto se drži rukama. Uzalud ga stražari istežu, potežu, udaraju. On čvršće drži, svjestan gdje ga vode... Tada slijedi užas. Čuvari sjekiricom udare jednu pa drugu ruku. Odsijeku mu ruke, a njega ubace u kamion.«

S Bačvica sutradan opet u milicijsko vozilo, 'maricu', te cestom kroz sedam Kaštela dodosmo u Trogir. Usred Trogira je zgrada u kojoj ću robijati... Vidim u sobi na cementnom podu sjede ljudi. Koliko ih je? Čini se devet ili deset. Šute, ali okreću glavu prema vratima. Ugledaju mene: Dakle još jedan! Pozdravim pozdravom 'Hvaljen Isus!' jer sam znao da ću robijati s osuđenim svećenicima. Prva mi je pomisao kako sebi pronaći prostor na cementnom podu kada soba izgleda poput konzerve pune ribe. Stariji svećenik pokaze mi gdje bih se mogao smjestiti. Uzeh svoju tzv. posteljenu, lagani pokrivač, ugurah se u prazni prostor. Osobito bratski me prime dvojica franjevaca dubrovačke franjevačke provincije, fra Benko Tulić i fra Bone Mirošević. Da

● O. Paršić g. 1943. uz gruški samostan Svetog Križa

sam birao, ne bih našao bolje društvo negoli su oni. Poznavao sam ih. Nastane žamor. Među ostalima pro-radila znatiželja: tko sam ja, a tko su oni? Evo njihovih imena i prezimena. Svi su osuđeni na kaznu robije: fra Metod Latinac, tri godine zatvora i pet godina gubitka građanskih prava; fra Vice Rosandić, dvije godine stroge tamnice s prisilnim radom i gubitak građanskih prava; fra Milan Šetka, tri i pol godine prisilnog rada i gubitak građanskih prava na dvije godine; fra Bernardin Topić, kazna strijeljanjem smanjena na 20 godina robije s gubitkom građanskih i političkih prava; don Jure Fratrović, na

»U kamion ubacuju vezane ljude, zatvorenike. Opiru se. Upravo ugledam jednoga, uhvatio se za željeznu ogradu. Čvrsto se drži rukama. Uzalud ga stražari istežu, potežu, udaraju. On čvršće drži, svjestan gdje ga vode... Tada slijedi užas. Čuvari sjekiricom udare jednu pa drugu ruku. Odsijeku mu ruke, a njega ubace u kamion.«

tri godine lišen slobode s prinudnim radom; don Marijan Gudelj, četiri godine zatvora.«

»Stigli su osuđenici na smrt«

»Trogirski zatvor ima prvi i drugi kat. Na prvom katu bili su svećenici osuđeni na robiju, a na drugom katu osuđenici na smrt strijeljanjem. Kako mi je? Nema izlaza iz hodnika niti iz sobe. Ako trebam na WC, tada smijem izići iz sobe, izvršiti nuždu u prostoriji na kraju hodnika, ali stalno pod budnim okom stražara. Ako me pitaš za hranu, zove se hrana, ali je više kuhana voda nego hranjiva juha. Četvrtina kruha na dan. Ako ovako potraje, robija će postati umiranje na rate. Zajednički molimo krunicu ili netko glasno čita razmatranja. Utješno je bilo što je trogirski župnik (opat) smio svake nedjelje doći i pričestiti nas. Jednog dana odjekuje buka po stepenicama što vode na drugi kat. Što se zbiva? Tek dobrotom ekonomu Ante doznajemo da su stigli osuđenici na smrt. Potiho upitam je li među njima p. Barač, suđen sa mnomo na istom sudu u Dubrovniku. Klimanjem glave potvrdi da je i Barač među došljacima. Tada shvatih da mu je molba pomilovanja odbijena... U tamnoj noći dogodilo se 'čudo'. Ugledali smo ispred našeg prozora konac, a na njemu visi mali papirić. Piše: 'Pozdravljaju braću svećenike dvojica svećenika s prvog kata, p. Barač

i don Ivo Bjelokosić.' Dakle, i don Ivo je stigao i čeka smrt. 'Pozdravlja i gospodin Pero Mihaljević, osuđen također na kaznu strijeljanja.' Uspostavljena je međusobna veza. Tako je 4. listopada, na svetkovinu sv. Franje Asiškoga, utemeljitelja franjevačkog reda, p. Barač u kasnoj tamnoj noći spustio na koncu papirić s ispisanom čestitkom franjevcima sa željom da se sjetimo povijesnog susreta i zagrljaja ustanovitelja franjevačkoga reda i utemeljitelja dominikanskoga reda sv. Dominika.«

»Preporučih ga Bogu, Gospi i sv. Dominiku«

»Tako se nizalo robovanje dan za danom dok ne dođe dan koji nas je skamenio. Dan kada je p. Barač javio vijest, posebice meni, da će do dva dana biti izvršena nad njim kazna strijeljanjem. Javlja također kako je došlo do toga naglog obrata.

Usjeklo mi se duboko u sjećanje da je 15. studenoga u noći spustio poduze pisamce. Grozna vijest! Piše: 'Sutra ili prekosutra bit ću strijeljan.' Došao mu jutros sudac Mariani. Pruža ruku da mu čestita jer nema strijeljanja budući da su otkrili osobu koja je pisala letke. No, Barač se sjetio da mu je sudac Mariani ne jedanput pružao ruku i spominjao nadu da će se riješiti tko je pisao letke. A jer je tako bilo i sada, Barač mu je uskratio pružanje ruke.

Mariani je neljudski uzvratilo: 'Platit ćete mi to! Koštat će vas života!' Tako se i dogodilo. Dana 16. studenoga spustio nam je p. Barač zadnji papirić-pismo: 'Kad sutra budem silazio stepenicama, stani i gledaj kroz malo okno na vratima svoje sobe. Pogledat ću, a ti mi udijeli odrješenje.' Zadnji pogled, zadnji susret očima i srcem. Odrješih ga, preporučih Bogu i Gospi i sv. Dominiku. To isto učinio i fra Milan Šetka. Nakon toga prođe oko 20 minuta. Čuju se pucnji. Ubili su ga strijeljanjem... Dan prije strijeljanja šapnuo mi je gospodin Ante da će Barač sutradan biti strijeljan. Zamolih da mi nešto donese od njega, pa i malo zemlje. Nakon strijeljanja pokupio je desetak zrna krunice koju su istrgli s njega. Divan Ante, a divna i uspomena na patra Dominika Barača - mučenika koji je pred strijeljanje izgovorio riječi: 'Bože, oprostimo im...' Pokopan je na groblju u Trogiru, a poslije prenesen u Split na groblje Lovrinac, u grob dominikanaca. Počivao u miru Božjem!...

Međutim, krajem listopada stigla je naredba: 'Pokret!' Odlazimo iz Trogira... Ulazimo u kamione. Sjedimo na drvenim klupama, licem u lice. Prate nas naoružani čuvari, a ispred i iza policijski auto. Naoružani kao da voze lopove, a ne svećenike. Voze nas dugo, dugo... Kroz prozorčić opažamo bujna zelena polja, a po požutjelim listovima stabala znamo da je jesen. Zaustavljamo se. Gdje smo? Pola sata boravimo u Jajcu. Dakle, prolazimo Bosnom. Dobro mi je došlo pola sata na svježem zraku. Sjedimo na zelenoj travi, jedemo kruh što su nam ga dali pri odlasku na put. I mrvice dobro dođu. Već nam je lakše. Naslućujemo da nas voze u Staru Gradišku, a ne u Lepoglavu. Uostalom, zatvor je uvijek zatvor. Gubitak slobode i dostojanstva.«

NASTAVLJA SE

KATOLIČKI OBLIKOVATELJI KULTURE

Branko Storov - »katolički nadrealist«

Vladimir Lončarević

Kad se početkom 20. st. počeo oblikovati mladi katolički književni pokret pod vodstvom dr. Ljubomira Marakovića, katoličko je pjesništvo, premda idejno antimodernistički usmjereno, pošlo novim stazama. Tako su početkom ekspresionizma, približno od 1914. stranice »Luči« i »Hrvatske prosvjete« iznjedrile niz novih katoličkih pjesničkih imena, u koje danas, uz Poljaka, najčešće ubrajamo Cvjetka (Cvitu) Škarpu, ranog i kasnog A. B. Šimića, ranog Stanka Tomašića (do apostazije), ranog Vojislava Mioča, Ivu Horvata, Baltazara Vijolića, Nedjeljka Subotića, Sidu Košutić, Đuru Sudetu, Nikolu Šopa, a na poseban način Branka Storova. Oni su, slijedeći ekspresionističku poetiku »unutarnjeg traženja zbilje« (katkad na štetu formalnih zakona poetike), probijali nove stilske i tematske putove katoličkoj pjesničkoj riječi. Tako se razvila i katolička književna raznolikost, u skladu upravo s onim što je za nju u povodu zbirke Ive Horvata »Zvuci osame« napisao Branko Storov: »Velebne su njezine poljane i raznoliki miris njezina cvijeća.«

Među oskudnim podacima o pjesniku, prozaiku i prevoditelju dr. Branku Storovu nalazimo da je rođen u Zadru godine 1899. Iz pjesme »Tri soneta o sebi« (1928) nazirjevamo da djetinjstvo veže za Makarsku i Šibenik, a mladost za Zagreb, gdje je studirao pravo. Neko vrijeme proveo je na studiju u Parizu s bl. Ivanom Merzom, Jurjem Ščetincem i Đurom Gračaninom. O tim danima i utjecaju Merzovu na nj ostavio je kratak, ali vrijedan zapis (usp. www.ivanmerz.hr/knjige-/Bibliografija). Iz nekih napomena vidi se da je proputovao velik dio Europe. Doktorirao je iz prava te radio kao sudac i odvjetnik. God. 1941. pokrenuo je u Splitu časopis »Poezija« na hrvatskom, talijanskom i njemačkom jeziku. Nestao je tijekom Drugoga svjetskog rata - sudbina mu ostade nerazsvjetljena.

Književno je djelovao prije svega kao pjesnik. Uz zbirke »Struje« 1923. i »Novi akcenti« 1927, objavio je više od sto pjesama u periodici. Kao vjeran Marakovićev suradnik redovito je od 1920. do 1939. objavljivao poeziju i prozu u »Hrvatskoj prosvjeti«, zatim u »Luči«, »Hrvatskoj reviji«, »Jedrma«, te rjeđe i u drugim listovima.

Objavio je još knjigu »Orient express: šaljivi prikaz ozbiljnih stvari« (Osijek, 1933). Prevodio je s francuskoga (primjerice na Merzov nagovor poznatu pjesmu »Nous voulons Dieu« - »Hoćemo Boga«), talijanskoga, engleskog (R. L. Stevenson: »Zlatni otok«) i latinskoga jezika.

Zanimljivo je da je i o poput nekih mladih katoličkih pisaca kratko prvih poratnih godina pisao ekavicom (Jakovljević, Soljačić, Sudeta, Škarpa, Tomašić...; tako i u nekim brojevima »Luči«), što je međutim tada bilo uvriježeno i kod nekih drugih hrvatskih pisaca, među ostalim kod Ujevića i Krleže.

Iako nije bio dio »čvrste jezgre« katoličke književnosti unutar Hrvatskoga katoličkog pokreta, nedvojbeno je pjesnik izrazita kršćanskog nadahnuća. Bog je »struja« - otuda naziv prve zbirke - bez koje

čovjek ne može živjeti. Njegov je motivski dijapazon ipak prije svega fokusiran na Krista (»Naše oči dišu svjetlo / I smeše se u Hristu« - »Oči, naše svjetlo«, 1923) te, posebice, na svetu misu (ciklus »Sveta misa«) i euharistiju (»Nama, u ovom tužnom rodu, jedina je baština / što smo jaki u pričesti« - »Jednostavni stihovi«, 1921). Njegov je pjev često soteriološki obojen. Krist je os svemira i čovjekova mira: »Baci svoju masku. Pomoli se Njemu«, pjeva u pjesmi »Gledam: moji dani« (1922). Među tim pjesmama »Dete o šumskome Isusu i tice« iz zbirke »Struje« jedna je od naših najljepših kristovskih pjesama uopće (usp. antologiju »Krist u hrvatskom pjesništvu«). Premda zna u svom pjevu biti »kategoričan«, Storov je ipak prije svega pjesnik franjevačkoga duha, ugodajno uživljen u svijet kao ljepotu Božjeg stvaranja.

Suvremena kritika (C. Milanja) stavlja ga u krug katoličkih »sutonjskih« ekspresionista (Sudeta, Šop, Poljak, Škarpa). Svakako, riječ je o naginjanju »hermetizmu« - sam će reći da se pjesma »sapijnati ne da u rime i sjene...«, ja je neću tako, da se sviđa svatko («S pjesmom«, 1929), pa i o stanovitoj vrsti »katoličkog nadrealizma«. O tome mogu posvjedočiti stihovi pjesme »Peplonica«: »Zvoni na propovijed pepela! / Filistra predodžba vara, / Misli li, šačica luga / S plitice da mu se ruga: / Apostol očito nije / Razgallio lubanje puka / Zbog kakve lakrdije / Memento homo! / (...) Rastvorimo taj prašak isposnički siv / Posut po predvorju vječnosti! / U njemu tinja, zapretna / Posljednja metamorfoza. / Njime je brušen biser parabola / I granit bazilika. / U njemu sjaju tragovi ljepote / i mladenački zanos.«

Nedvojbeno, Storov je u mnogim pjesmama uspješno povezoao modernost izraza s tradicijom katoličke pjesničke mistike, pokazujući dakle da duhovna tradicija nije zapreka pjesničkoj modernosti. Naprotiv! Neka još za ovu kratku ilustraciju njegova pjesništva posluži pjesma »Prikazanje« iz ciklusa »Sveta misa«:

»Getsemani.

Preludij Božije igre.

Ruka se grči, visoko.

Rub se kaleža blista

i crna se zemlja crveni

pred čelom Isusa Hrista.

'Primi!!!' - - -

Gospode, evo i moje

prikazanje!

Ali moj bol

kamo da kane?

U kaležu Tvojega Sina

ne može više ni kap da stane!«

SJEĆANJA O. RANDA PARŠIĆA NA JEDANAEST TITOVIH TAMNICA (3)

Svjedoci čovječnosti i istine

Kad sam odlazio na Goli otok, pratila me je karakteristika: nepopravljiv. Ako to znači nepopravljiv što se tiče Boga i Hrvatske, onda potpisujem opet i nanovo, i potpisivao bih čitav život: Nepopravljiv - zapisao je u značajnim sjećanjima dominikanac o. Rando Paršić, koja će uskoro biti objavljena u knjizi »Zabranjeno sjećanje«.

Frano Prcela

— »Svećenici su morali skinuti sve znakove prepoznavanja, u nedjelju je samo jedna misa. Zadnja je bila na Novu godinu 1946, a za župljane na dan sv. Josipa, 19. ožujka 1946. Otada je crkva bila magazin dok nije porušena, što su prisilno morali učiniti zatvorenici i mi svećenici. Na istom je prostoru s istim materijalom sagrađena kinodvorana.

Dode Veliki tjedan godine 1946. Na Veliku srijedu reče upravitelj svećenicima: 'Dobro znate da su ustaše ovdje činili mnoga zlodjela. Otkriveno je u obližnjoj šumi, daleko devet kilometara, nekoliko velikih i manjih jama. Vi ćete ovih dana otkopavati leševe da ih može prepoznati njihova rodbina.' 'Zašto baš mi?' usudi se upitati svećenik Štef Santo. 'Jer ste upravo vi svećenici poticali te pokolje', glasio je odgovor.

Dobili smo kruh za cijeli dan. Pješačimo 9 km. Odmah iskopavamo. Dvojica golim rukama vađe leš, udišući smrad, i dodaju dvojici izvan jame da ih polože na travu. Leševi su Roma ili Srba, tako nam govore. Prvog dana otkopavanja otvorili smo prilično dugi jarak.«

»Dovode autobusima žene koje urliču«

»Veliki četvrtak. Isto. Tijela u raspadanju, nesnošljiv vonj. Uzalud vezujemo rubac oko usta, nosa i glave. Zaudara. Promidžba obavlja svoj propagandni zanat u novinama i na radiju, kako su se svećenici konačno uvjerali kakve su posljedice njihova poticanja na ubijanje, s podrškom Vatikana, uzrokom svih ratova. Dovode autobusima žene koje urliču protiv svećenika. Jedna u lijevoj ruci podiže sliku pape Pija XII, a u desnoj sliku nadbiskupa Alojzija Stepinca. 'Ovo su zločinci poznati u svijetu, a vi ste svećenici njihove sluge.' Tako viču, vrijeđaju dok ne dođe čas da moramo pješačiti 9 km, vratiti se u zatvor. Napominjem da već drugi dan u podne zastanemo i jedemo kruh. Gladni smo, ali iskopavanje leševa ugušilo je u nama glad. Nema vode da operiš ruke. Zamazane ruke brišemo o hlače i jedemo. Bogu hvala što se nitko nije zarazio niti se razbolio.

Veliki petak. Dan kad je naš Isus žrtvovao svoj život za nas na križu. Postimo. Niti jedemo niti pijemo. Danas je treća postaja našega križnog puta. Stalno prignuti, bole leđa, a osobito nas vrijeđa vika partizanki. Vrijeđanje Crkve, pape i svećenika. Potiho odlučimo prirediti štrajk. Spustili smo iz ruku oruđe. Stali. Ne radimo. Straža viče, ali i pita što je. Odgovor: 'Ne radimo dok ne uklonite one vikačice koje nas stalno vrijeđaju!' Dođe i liječnik dr. Premru. Dozna da štrajkamo. Pozove komandanta, zamoli da udalji žene jer on danas mora izvjestiti upravu o radu. Uspjeli smo. Dogodilo se ipak nešto čemu se nitko nije nadao. Tada zapovjednik pozva četvoricu da otvore novu jamu, ali netom su otkrili sloj zemlje, stanu. Ne znaju što će dalje.

● O. Paršić sredinom ožujka 2004.

Iznenadeni zovu komandanta da dođe i vidi. Što? Gledaju leševe, ali u ustaškim uniformama. Tko ih je ubio? Tko ih je ovdje doveo? Hitan međusobni dogovor i naredba: 'Zatvorite, prekrijte nanovo jamu.' Nama pak: 'Pokret', povratak u kazneni dom...

Godina je 1947. Još nekoliko mjeseci i meni će zasjati riječ: Sloboda! Ipak me veseli svaki posjet, svaka pažnja. Jednoga dana čujem proziv svoga imena: 'Izlazi! Uzmi deku. Imaš posjet.' Tko? Odakle posjetitelj? Rado me što nisam zaboravljen, iako ne mogu povjerovati da me posjećuje netko iz moga sela na otoku Hvaru. Dijeli nas more i nesigurno putovanje željeznicom preko Like (ako uopće vozi). Idem da bih doživio postupak prigodom primanja paketa.«

Posjet »rodice« Marice Stanković

»Najprije svi primaoci stanu u red, udaljeni metar jedan od drugoga. Ispred svakoga je njegov paket, stražar i otvarač paketa. Pred sobom na udaljenosti od četiri metra donositelj paketa. Razdaljina tolika da priječi razgovor, pozdrav, stisak ruke, poljubac. Tko je? Gledam. Odmah sam poznao donositelja, svoga redovničkog subrata i školskog kolegu patra Arsena Jurina.

Mahanjem ruku pozdravlja i čujem ustaljeni upit: 'Kako si? Kako zdravlje?' Odgovaram: 'Dobro. Sve je u redu.' Ali, koja je ona djevojka pokraj njega? Arsenu je odmah jasno što me muči. Stoga mi dovikne: 'Ili si zaboravio svoju rodicu? Pa to je Marica!' Uočih njegovu lukavost o 'mojoj rodici' pa mu lukavije uzvratih: 'Znam da se zove Marica, ali sam zaboravio prezime.' Srećom, javi se 'rodica': 'Ja sam Marica Stanković'... Zgrabih deku i sadržaj paketa. Pozdrav i doviđenja. U tom času nisam slutio da neće dugo vremena proći i

da će ona završiti u zatvoru... Šezdeset godina sam šutio i nikada nisam ni htio govoriti niti napisati što sam prošao, jer ono što sam prošao, to je prošlo na tisuće i tisuće čestitih Hrvata i Hrvatice, koji su proživjeli golgotu, pa zašto da ističem sebe... U Staroj Gradiški 8.000 ljudi ispituješ i u nikoga ne nalaziš krivnje nego nalaziš krivnju tek na onima koji dolaze kao kriminalci... Tu patnju sam prikazivao ne samo za svoju dominikansku provinciju nego za čitavi hrvatski narod. I uvijek sam bio spreman. Bogu hvala više ne treba...

Bilo je 11 zatvora u mom životu. A ispitivanja, a tko bi to nabrojio. A zašto? Jer sam bio čvrst. Kad sam odlazio na Goli otok, znate što me je pratilo, karakteristika: Nepopravljiv. Ako to znači nepopravljiv što se tiče Boga i Hrvatske, onda potpisujem opet i nanovo i potpisivao bih čitav život: Nepopravljiv. I ja se veselim da je to tako bilo i opet govorim i sutra ako treba...«

Bljeda slika užasne stvarnosti

U ova tri nastavka objavljeno je samo ponešto iz značajnih sjećanja dominikanca o. Randa Paršića, koja će uskoro biti objavljena u knjizi »Zabranjeno sjećanje«. Nadbiskup zadarski, mons. Želimir Puljić, koji je dobro poznao o. Paršića i u više navrata ga poticao da napiše svoja sjećanja bilježi sljedeće: »Nisam propustio prigodu napomenuti mu kako bi bilo lijepo, dobro i korisno da ostavi nešto napisano iz toga teškoga vremena naše narodne povijesti. Nije bilo lako s njime o tomu razgovarati. Pomisao na te dane vjerojatno ga je vraćala u teško doba koje bi on najradije želio zaboraviti i izbrisati iz sjećanja. Tako je otac Rando, nakon višestrukih nagovaranja s više strana, ipak uspio staviti na papir neke svoje uspomene iz tih teških uzničkih dana. Iako su ova 'zabranjena sjećanja' tek blijeda slika užasne stvarnosti koju je otac Rando na vlastitoj koži osjetio i proživio, knjiga je vrijedan doprinos hrvatskoj povijesnici.«

Naposlijetku, možda će se netko pitati čemu još jedna knjiga o vremenu neposredno poslije II. svjetskog rata. Učestalo čujemo izjave kako je dosta kopanja po prošlosti, otvaranja ovih ili onih jama, te da je imperativ vremena baviti se izazovima svakodnevice, a ne »proizvoditi prošlost«. U duhu zadnje rečenice padra Randa, ova knjiga nema nikakve osvetničke ili kakve već namjere prokazivanja. Najmanje dva cilja zasigurno ima: Kao prvo, omogućiti »zabranjenom sjećanju« da »izide iz ilegale«. Takvo sjećanje se, doduše, u prvom redu tiče pojedinca, ali i te kako upotpunjuje mozaik određenog vremena u povijesti jednoga naroda - stoga bi trebalo biti dobrodošlo i korisno pamćenje. Dapače, nema povijesne jasnoće dok je zabranjenih sjećanja o toj istoj povijesti, nema ni bistrjenja autentičnoga pogleda na zadaće sadašnjosti dok se cjelovita slika prošlosti ideologizira i pokriva plaštem medijske i političke ignorancije, zbog tobože - suvišna sadržaja. Svaki drukčiji odnos prema nepristrano i cjelovito razjašnjenju bremenitoj prošlosti jest nova nepravda pogođenima i nova pretpostavka da se povijest trajno bavi nama. A drugi razlog objavljivanja ove knjige jest zahvalnost, kako padru Randu tako i mnogim drugim svjedocima istine koji su poput stabla na krovu otisnuta na naslovnici knjige, u nemogućim uvjetima svjedočili čovječnost i živjeli nadu, čije plodove mi danas uživamo.«

SVRŠETAK

KATOLIČKI OBLIKOVATELJI KULTURE

Viktor Grmović - vrstan pripovjedač »drage Bosne«

Vladimir Lončarević

Hrvatska književnost u Bosni i Hercegovini uvijek se razvijala kao dio integralne hrvatske književnosti. Znatna doprinos tome razvoju dali su katolički pisci prve polovice 20. stoljeća. Naime, kako se od početka 20. st. i u Bosni i Hercegovini započeo razvijati Hrvatski katolički pokret, tako se u sklopu njega i ondje razvijala snažna katolička književna formacija. Brojni su hrvatski katolički pisci iz Bosne i Hercegovine svoje prve književne korake započeli u »Luči« od njezina početka godine 1905. te u nizu drugih katoličkih časopisa i novina. Tu mislimo i na one koji, poput primjerice Nikole Šopa i Antuna Branka Šimića, svoje književno stvaranje nisu kasnije vezali uz Pokret.

Ta je književnost, uz ostalo, dala nekoliko veoma dobrih, pa i izvrsnih pripovjedača. O nekima već smo pisali - primjerice o Narcisu Jenku i Štefaniji Jurkić - a ovom prigodom progovoriti nam je nekoliko riječi o nažalost još jednom gotovo zaboravljenom, a vrsnom pripovjedaču Hubertu Strauchu, poznatijemu pod književnim imenom Viktor Grmović.

Rođen je 4. prosinca 1890. u Mostaru. Osnovnu školu pohađao je u Rogatici i Brčkom, gimnaziju u Tuzli i Sarajevu, a pravo studirao u Zagrebu. Nakon mobilizacije početkom Prvoga svjetskog rata odlazi na talijansko bojište. Od 1918. do 1920. bio je u talijanskom zarobljeništvu. Vrativši se u domovinu, radi kao sudski pristav u Sarajevu, Gradačcu, potom je odvjetnik u Derventi, sudac Doboju, pravni referent u Slavonskom Brodu, Spuzi i Sarajevu. Umro je 14. kolovoza 1957. u Đakovu.

Počeo se javljati pjesmama i pričama u »Luči«, »Krijesu«, »Prosvjetu«, Hrvatskoj obitelji«, »Za vjeru i dom«, »Almanahu Gospe Lurdške«, da bi poslije postao suradnikom »Hrvatske prosvjete«, »Hrvatske straže«, »Obitelji«, »Sela i grada«, »Danice« i drugih domagojskih odnosno jeronimskih časopisa i listova, u »Kalendaru sv. Ante«, »Napretku« i drugdje. Bio je 1910-1911. urednik »Luči«, a nakon povratka iz rata preuzima godine 1920. uredništvo sarajevskoga katoličkog dnevnika »Jugoslavija«. God. 1926. objavio je prvu veću pripovijest »Na prolazu«, kao »ispovijest svoje mladosti u snažnim pripovijedačkim potezima i s nepatvorenom pjesničkom toplinom« (Josip Andrić). God. 1935. objavio je svoje »priče iz Bihačke krajine« »Pod čadavim krovom«, god. 1939. zbirku kraćih priča »Majka priča«, pripovijest »Lugar Mijo« 1943, a 1944. kraći roman »Čardak«. U rukopisu mu ostade roman »Kondžilo«, dok su deseci priča rasuti po međuratnoj periodici. Nakon Drugoga svjetskog rata onemogućen mu je književni rad.

Grmovićeve priče i pripovijesti, nerijetko s elementima humora - u nekih u tolikoj mjeri da se može govoriti o humoreskama (»Zulina kurbura«, »Pismen čovjek« i dr.) - zrače iskrenošću i toplinom za »dragu Bosnu«, kako je zapisao Josip Andrić. Njegovo je književno djelo

zapravo na svoj način odraz njegova života i službovanja po Bosni. Sadržajno je zaokupljen životom tzv. običnih ljudi, posebice seljaka. Realističko slikanje života prožeo je kritikom teških socijalnih prilika, no još više ljubavljaju za rodnu grudu. »Makar bila ova zemlja škrtta, ona je naša. Rodila je i nas i naše djedove, pa se volim i kiniti na njoj, nego na tuđoj«, kaže njegov junak Ivoka u priči »Uoči Velike Gospe« (»Selo i grad«, 1928/29).

Premda romantično-idealistički zanesen za narodnu tradiciju i kršćanske moralno-vjerske vrijednosti, uspijevao je izbjeći dojam nametnute tendencije. Odlike su njegova stila skladna kompozicija, gibak, »bujan jezik, opisi slikoviti, prozeti

Grmovićeve priče i pripovijesti, nerijetko s elementima humora, zrače iskrenošću i toplinom za »dragu Bosnu« - kako je zapisao Josip Andrić.

poezijom«, kako je zje grovito, a točno ocjenjuje Ivo Balentović. »Izrazita mu je odlika što nije oponašatelj jer se kreće u okviru vlastitih izražajnih mogućnosti s izrazitom odsutnošću želje da bude na liniji i u duhu književne 'mode'. To ga je učinilo bliskim krugu »pučkih pisa-

ca« oko svetojeronimskoga društva (oba Deželica, M. Mayer, J. Matko i dr.), pa je svoja djela i objavio u njegovoj nakladi. Da ga se između dvaju svjetskih ratova držalo istaknutim katoličkim prozaikom, svjedoči činjenica da ga je Josip Andrić uvrstio 1943. u zbornik hrvatskih katoličkih pripovjedača »Sunčani vinograd«. Našao je također mjesto u svetojeronimskom izboru proze »Hrvatski pripovjedači iz Hercegovine od devedesetih godina 19. stoljeća do Drugog svjetskog rata« (1983, ur. Ivan Alilović), a Veselko Koroman uvrstio ga je 1995. u antologiju »Hrvatska proza Bosne i Hercegovine od Matije Divkovića do danas«.

Grmović je zacijelo imao potencijal i za veće uzlete. Razlog što se nije pothvatilo intenzivnijeg pisanja, posebice romana, valja tražiti prije svega u životnoj sudbini koja mu je nakon Prvoga svjetskog rata dodijelila zarobljeništvu, a zatim brojne premještanje po naravi službe, obiteljske brige i bolest, da bi nakon Drugoga svjetskog rata bio zabačen i odbačen iz književnoga svijeta. Razlog što, unatoč svemu, zamjetnim opusom (ne manjim od primjerice opusa Slavka Kolara), nije našao zasluženo mjesto u hrvatskoj književnosti, valja tražiti u višedesetljetnoj nesklonosti tzv. oficijelne književne povijesti katoličkim piscima. Nedvojbeno međutim, on svijetu hrvatske književnosti pripada u punom smislu riječi. ■

● Potpis Josipa Manolića 31. svibnja 1957. na odbijenu žalbu